

*Юніна М. П.,**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри цивільного права та процесу**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПОРЯДОК, ОСОБЛИВОСТІ ТА СТРОКИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ВИМОГИ КРЕДИТОРІВ СПАДКОДАВЦЯ

Анотація. У статті проаналізовано порядок і строки здійснення права вимоги кредиторів спадкодавця. Досліджено питання здійснення такого права та можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кредитор, спадкоємець, спадкодавець, спадкове майно, право вимоги.

Постановка проблеми. У світлі європейських прагнень нашої держави все більш актуальним і важливим стає питання впровадження в сучасне українське право правових норм, характерних для права розвинутих країн, дія яких спрямована на охорону й захист прав та інтересів громадян. Зокрема, це стосується норм спадкового права, дія яких безпосередньо повинна бути спрямована на захист особистих інтересів і забезпечення прав суб'єктів спадкових правовідносин. Такими суб'єктами є, зокрема, кредитори спадкодавця, яким законом надана можливість звернення до спадкоємців, що прийняли спадщину, з вимогами про повернення боргу спадкодавця.

Незважаючи на наявність достатньої кількості нормативних актів, що регулюють спадкові відносини, зокрема, питання захисту прав та інтересів кредиторів у спадкових правовідносинах і визначення строків, протягом яких вони можуть захистити власні права, законодавство із цієї проблематики залишається недостатнім для комплексного й ефективного регулювання зазначених відносин і таким, що потребує подальшого вдосконалення.

Проблемі визначення строків здійснення права вимоги кредиторів спадкодавця приділяли увагу такі вітчизняні юристи, як В. Васильченко, О. Дзера, Ю. Заїка, О. Кухарев, З. Ромовська, Є. Рябоконт, Є. Фурса, С. Фурса, Є. Харитонов, Я. Шевченко, Я. Яровий та інші.

Метою статті є дослідження та правова характеристика порядку, обсягів і строків, протягом яких кредитори спадкодавця можуть захистити свої права й інтереси у спадкових правовідносинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кредитори є специфічними суб'єктами спадкових відносин, наявність яких пояснюється існуванням за життя спадкодавця зобов'язальних відносин між ним і кредитором, а також тим, що спадкоємці, успадковуючи майно спадкодавця, беруть на себе не лише права, а й обов'язки померлого.

У момент відкриття спадщини у спадкоємців, які її прийняли, виникає обов'язок повідомити кредитора про смерть боржника, якщо їм було відомо про борги спадкодавця та про цього кредитора. Однак при цьому чинне законодавство не встановлює обов'язку спадкоємця з'ясувати наявність усіх боргів, які мав спадкоємець за життя, та всіх кредиторів, які мають право вимоги за такими боргами. Тобто спадкоємець, який прийняв спадщину, зобов'язаний повідомити про смерть спадкодавця лише тих кредиторів, про яких він знає, і не зобов'язаний розшукувати

інших. У той же час, як указують С. Трофимчук і Є. Музиченко, законодавством не встановлена відповідальність спадкоємця за невиконання цього обов'язку. У разі його невиконання ч. 3 ст. 1281 Цивільного кодексу лише встановлює додатковий строк в один рік, протягом якого кредитори мають право пред'явити до спадкоємця вимогу про погашення боргу [7].

Борги спадкодавця – це майнові зобов'язання, які прийняв на себе спадкодавець перед фізичними чи юридичними особами-кредиторами, що виникли за життя спадкодавця, але не виконані ним унаслідок смерті. За ст. 1281 Цивільного кодексу кредитор спадкодавця має право в шестимісячний строк із дня, коли йому стало відомо або могло стати відомо про відкриття спадщини, пред'явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, незалежно від настання строку вимоги.

Слід зазначити, що відповідно до підп. 2.1 п. 2 гл. 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України спадкова справа заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі поданої (або такої, що надійшла поштою) претензії кредиторів [3]. Тобто кредитор може заявити свої вимоги не тільки безпосередньо спадкоємцям, а й нотаріусу, який відкрив і веде спадкову справу за місцем відкриття спадщини. На нашу думку, заявляти про свої вимоги до спадкодавця нотаріусу кредитор має право тоді, коли місце проживання (реєстрації) спадкоємців йому невідоме.

Указаний вище шестимісячний строк розпочинається з дня, коли кредитору стало відомо або могло стати відомо про відкриття спадщини. Однак іноді кредитор, який пропустив указаний строк для пред'явлення вимог, може заявити про те, що в нього не було можливості дізнатися про відкриття спадщини. Наприклад, спадкоємець надіслав кредитору повідомлення про прийняття спадщини з відміткою про вручення, а кредитор, хоч і прийняв повідомлення, не ознайомився з ним. У цьому разі відмітка про вручення буде належним доказом того, що кредитор міг дізнатися про відкриття спадщини, а строк вимоги кредитора буде відраховуватися від дня вручення йому зазначеного повідомлення [7]. У таких випадках буде вважатися, що кредитор пропустив строк для пред'явлення вимог спадкоємцям, що прийняли спадщину.

Ще одним прикладом прострочення кредитора може стати справа, яка розглядалася в одному з місцевих судів Кіровоградської області. За договором позики, укладеним на один рік, настав строк повернення грошової суми. Боржник за договором помер до настання строку виконання обов'язку повернути кошти. Кредитор, знаючи про смерть боржника та маючи можливість звернутися з вимогою до його спадкоємців, не зробив цього, пропустивши шестимісячний строк, установленний законодавством. Суд, з'ясувавши всі обставини справи й мотивуючи своє рішення тим, що моментом, з якого кредитор міг дізнатися про смерть боржника та відкриття або прийняття спадщини, вважатиметься день, коли в кредитора настало

право вимоги, відмовив кредитору в задоволенні його вимог і визнав його таким, що втратив право вимоги до спадкоємців боржника.

Право кредитора пред'явити свої вимоги у встановлений законом строк незалежно від настання строку вимоги пояснюється тим, що якщо кредитор буде чекати настання строку виконання зобов'язань, це може призвести до порушення його прав і неможливості повернення боргу взагалі (наприклад, через відмову спадкоємців від прийняття спадщини взагалі або через відчуження спадкового майна спадкоємцями, що прийняли спадщину).

Винятком із загального правила, установленого ст. 1282 Цивільного кодексу, є правило, закріплене в п. 32 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» від 30 березня 2012 р. № 5, відповідно до якого спадкоємці зобов'язані погасити нараховані відсотки й неустойку тільки тоді, коли вони нараховані позичальникові за життя. Інші нараховані зобов'язання фактично не пов'язані з особою позичальника й не можуть підлягати сплаті спадкоємцями [4]. Також при цьому слід урахувати, що згідно з положенням ч. 2 ст. 1231 Цивільного кодексу до спадкоємця переходить обов'язок сплатити неустойку (штраф, пеню) за умови, що судом було прийнято рішення про виплату певної суми на користь кредитора, але боржник (спадкодавець) не виконав цього рішення суду [7]. Саме тому кредитор спадкодавця, який пред'являє вимогу про повернення боргу з відсотками та сплату пені за невиконання або невчасне виконання обов'язку, повинен довести, що пред'явлення вказаних вимог або винесення рішення суду про стягнення неустойки відбувалося за життя спадкодавця [7].

Так, Колегія суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Хмельницької області своїм рішенням у справі № 686/23880/13-ц від 18 грудня 2014 р. задовольнила апеляційну скаргу в справі лише в частині накладення на спадкоємця боржника обов'язку сплатити основну суму позики та відсотків за користування позикою в сумі, визначеній на момент смерті позичальника, та відмовила в задоволенні апеляційної скарги в частині сплати спадкоємцем боржника суми відсотків за користування позикою, яка нарахована після смерті позичальника, мотивуючи це тим, що обов'язок у сплаті відсотків у зв'язку з його смертю припинився [6].

Якщо кредитор спадкодавця не знав і не міг знати про відкриття спадщини, то в нього, як уже було вказано вище, є можливість пред'явити свої претензії до спадкоємців, які прийняли спадщину, протягом одного року від настання строку вимоги. Якщо він не зробить це протягом вказаного строку, то в подальшому він втрачає право на пред'явлення вимог до спадкоємців. При цьому, звертаючись до спадкоємців із претензіями, кредитор зобов'язаний довести свої вимоги, зокрема, надавши документи, що їх підтверджують (наприклад, розписку спадкодавця, договір позики, кредитний договір).

Ст. 1281 Цивільного кодексу щодо права кредитора пред'явити вимоги до спадкоємців померлого кореспонденту ст. 1282 Цивільного кодексу, що встановлює обов'язок спадкоємців, які прийняли спадщину, виконати ці вимоги кредитора спадкодавця. Це підтверджується також ст. 1218 Цивільного кодексу, яка встановлює, що якщо спадкоємці прийняли спадщину, то вони набувають не лише прав з управління, користування та розпорядження спадковим майном спадкодавця, але також і

зобов'язання щодо цього майна. Таким чином, спільна дія вказаних норм спрямована на максимально повне забезпечення та захист інтересів кредитора спадкодавця.

Спадкоємці за законом і за заповітом, які прийняли спадщину, за умови звернення до них кредитора спадкодавця зобов'язані задовольнити його вимоги, якщо вони ним обґрунтовані та доведені. Указані вимоги задовольняються спадкоємцями повністю, але тільки в розмірі вартості майна, одержаного в спадщину, причому кожен зі спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто в розмірі, який відповідає його частці у спадщині. Якщо кредиторів декілька, то їхні вимоги задовольняються спадкоємцями в порядку черговості та в межах успадкованого майна. Тобто більше шансів на повернення боргу є в тих кредиторів, про яких спадкоємці знали й мали їхні координати, або в тих кредиторів, які звернулися до спадкоємців раніше, ніж інші. Таким чином, може скластися ситуація, що вимоги одних кредиторів можуть бути задоволені повністю, інших – частково, а третім узагалі буде відмовлено в задоволенні їхніх вимог. Однак вимоги кредитора мають перевагу перед іншими вимогами (наприклад, перед заповідальним відказом, який надається відказоодержувачу лише після сплати спадкоємцями боргів спадкодавця).

Ще однією проблемою для кредитора спадкодавця може стати недостатність майна, успадкованого спадкоємцями. Зважаючи на те, що спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредиторів лише в межах вартості успадкованого майна, може трапитися так, що за умови недостатності успадкованого майна або його вартості кредитор отримає лише частину належного йому боргу у вартості наявного успадкованого майна. Звернути стягнення на особисте майно спадкоємця та вимагати від нього задоволення своїх вимог за рахунок його особистого майна кредитори не мають права.

Вимоги кредитора спадкоємці мають задовольнити шляхом одноразового платежу. Проте за домовленістю між кредитором і спадкоємцями боржника може бути встановлений інший порядок виплати боргу. Якщо такої домовленості між кредитором і спадкоємцями боржника не досягнуто, і спадкоємці не мають можливості чи бажання задовольнити вимоги кредитора шляхом здійснення одноразового платежу, кредитор вправі звернутися до суду з позовом про задоволення своїх вимог шляхом звернення стягнення на майно. Тобто наразі чинним законодавством для кредиторів не передбачена можливість одразу вимагати звернення стягнення на спадкове майно з метою задоволення своїх вимог. Така можливість надається кредиторам лише після однозначної відмови спадкоємця задовольнити вимоги одним платежем чи здійснення ним фактичних дій, що свідчать про відмову в задоволенні вимог кредитора [1]. У такому разі постає питання про практичну можливість задоволення вимог кредиторів за рахунок майна, яке спадкоємці боржника отримали в натурі, коли фактично спадщина прийнята, але свідоцтво про право на нерухоме майно ще не оформлене (ч. 1 ст. 1297 Цивільного кодексу). Судова практика в таких випадках, на жаль, є суперечливою. Так, Мелітопольський міськрайонний суд Запорізької області у своєму рішенні від 2 квітня 2014 р., залишеному без змін ухвалою апеляційного суду Запорізької області від 29 травня 2014 р., відмовив у задоволенні позову про звернення стягнення на предмет іпотеки та визнання за позивачем права власності на нежитлову будівлю. Підставою для прийняття такого рішення була вказівка суду на те, що спадкоємці іпотекодавця право власності на іпотечне нерухоме май-

но не набули, оскільки на час розгляду справи у встановленому законом порядку свідоцтво про право на спадщину за законом не отримали, право власності на це майно не зареєстрували та не визначили частки у спадковому майні. Натомість в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 жовтня 2014 р. судом на підставі ст. ст. 1268, 1297 ЦК України, ст. 23 Закону України «Про іпотеку» зроблено висновок про те, що неотримання спадкоємцем свідоцтва про право власності на нерухоме спадкове майно, яке перебуває в іпотечці, не свідчить про неприйняття ним спадщини та не позбавляє кредитора права звернення стягнення на іпотечне майно.

На наш погляд, слід погодитись з останньою думкою, адже відсутність у спадкоємця свідоцтва про право на спадщину дійсно не може бути підставою для відмови в задоволенні вимог кредитора. Це підтверджується також правовою позицією судової палати в цивільних справах ВССУ в таких категоріях справ, де вказано, що спадкові права є майновим об'єктом цивільного права, і спадкоємець, реалізувавши їх (незалежно від отримання ним свідоцтва про право на спадщину), набуває прав на спадкове майно, зокрема нерухоме (право володіння, користування), а з моменту оформлення права власності на нерухоме майно – і право розпорядження ним [2].

Проблемою, з якою можуть стикнутися кредитори померлої особи, є також відсутність у чинному законодавстві норми, яка б закріплювала можливість стягнення зі спадкоємців еквівалента вартості успадкованого майна, коли на момент подання позову у спадкоємця ще не було в наявності успадкованого майна або за відсутності бажання в спадкоємця задовольнити вимоги кредитора шляхом реалізації успадкованого майна.

На наш погляд, слід погодитися з думкою С. Трофимчук і Є. Музиченка, які пропонують у якості вирішення цієї проблеми укласти мирову угоду між кредитором і спадкоємцем, за якою останній повертає кредитору суму боргу в грошовому еквіваленті, виходячи з оціночної вартості успадкованого нерухомого майна, що підтверджується висновком експертної установи, або оформити нотаріально завірену заяву про те, що кредитор отримав від спадкоємця грошову суму, яка відповідає сумі боргу, визнає належне виконання спадкоємцем боргового зобов'язання й відмовляється від позову [7].

У той же час застосування одного з наведених варіантів вирішення проблеми та задоволення вимог кредитора не захищає спадкоємців від вимог інших можливих кредиторів у майбутньому. У такому разі можливі два варіанти розвитку подій. По-перше, якщо сума, перерахована першому кредитору для погашення боргу, буде дорівнювати вартості успадкованого майна, то за ч. 1 ст. 1282 Цивільного кодексу задоволення вимог інших кредиторів буде неможливим. Якщо ж сума, сплачена першому кредитору, менша, ніж вартість успадкованого майна, то інші можливі кредитори можуть пред'являти вимоги лише в межах вартості спадкового майна, що залишилося [7].

Виходячи з викладеного вище, можна зазначити, що одним із механізмів захисту прав для уникнення можливих спорів із кредиторами спадкодавця для спадкоємця є можливість відмовитися від проблемної спадщини, урахувавши при цьому всі аргументи «за» і «проти».

У разі, якщо майно боржника не було прийняте спадкоємцями та перейшло у власність територіальної громади як відмерла спадщина, кредитор для задоволення своїх вимог до

спадкодавця має можливість звернутися до органів місцевого самоврядування. При цьому отримати задоволення своїх вимог кредитор може лише в межах вартості спадкового майна.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок про те, що незважаючи на детальне врегулювання спадкових відносин у чинному цивільному законодавстві, існує досить велика кількість проблем, зокрема щодо порядку, обсягів і черговості задоволення правонаступниками вимог кредиторів спадкодавця, урегулювання яких стає нагальною потребою.

Література:

1. Гурська А. Проблеми спадкування / А. Гурська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/problemi-spadkuvannya.html>.
2. Правові позиції судової палати у цивільних справах ВССУ за 2015 р. від 03.06.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.osmark.com.ua/>.
3. Про затвердження порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/print1360164548359265>.
4. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 30 березня 2012 р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12>.
5. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 16 травня 2013 р. № 24-753/0/4-13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/page>.
6. Рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Хмельницької області від 18 грудня 2014 р. у справі № 686/23880/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://scourt.info/doc/ACgslr>.
7. Трофимчук С. Особливості виконання активних кредитних зобов'язань у порядку спадкування / С. Трофимчук, Є. Музиченко // Правовий тиждень. – 2013. – № 13–15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123051>.
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. станом на 02 листопада 2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

Юнина М. П. Порядок, особливості і строки здійснення права вимоги кредитора наследодателя

Анотація. В статтю проаналізовано порядок і строки здійснення права вимоги кредиторів наследодателя. Исследованы проблемные вопросы осуществления такого права и возможные пути их решения.

Ключевые слова: кредитор, наследодатель, наследник, наследственное имущество, право вимоги.

Yunina M. Order, features and terms of realization of right in the action of creditors of the testator

Summary. An order and terms of realization of right in the action of creditors of the testator are analyzed in the article. The questions of realization of such right and possible ways of their decision are investigational.

Key words: creditor, heir, testator, inherited property, right in an action.